

Коректура

Червоний – помилки, потребує заміни, повтори (тавтологія);

Зелений – виправлення;

Жовтий – мої коментарі.

Загадка грамматического рода Помните у Пушкина: “Татьяна на широкий двор В открытом платьице выходит, На месяц зеркальце наводит, Но в темном зеркале одна Дрожит печальная луна...” Что случилось? Бедная Татьяна ошиблась и направила свое волшебное стекло вместо одного светила на другое? Ничего подобного: месяц это и есть луна... “Позвольте, — вправе сказать каждый, кто считает, что человеческий язык подчиняется правилам человеческой логики, — как же так? Разве это не абсурд? Один и тот же предмет, небесное тело, именуется в русском языке двумя различными именами, это куда ни шло: может быть, они отражают разные, но одинаково присущие ему черты, как их отражают слова “животное” и “пернатое”, “членистоногое” и “насекомое”. Но что странно: слова-то эти разного рода: одно — мужского, другое — женского. Это, по меньшей мере, так же нелепо, как если бы у вас появился приятель, претендующий на то, что бы его звали то Петей, то Аннушкой! Впрочем, столь ли уж это удивительно? Может быть, и в других языках та же картина? Нет: по-французски луна — “la lune” — женского рода, и конец*; по-немецки месяц — мужчина, и только: “der Mond”. Мы же привыкли к этой странности нашей речи и просто не замечаем ее, самым спокойным образом изображая в слове луну то в виде мужчины, то в виде женщины: “И сказала солнце брату: “Месяц, брат мой золотой!” —	Загадка граматичного роду Пам'ятаєте в Пушкіна: “Тетяна на широкий двір У відкритій сукні виходить, На місяць дзеркальце наводить, Але в темному дзеркалі одна Тремтить печальна луна/місяць (сьогодні в українській літ. мові “луна” – лексема, вживається у двох значеннях: “звукова хвиля, звукове коливання, звук, відбитий від перешкоди”; “слава” (розмовний стиль). Небесне тіло в укр. мові правильно називати “місяць”) ...” (Важливо! Коли працюємо з віршованою формою, слідкуємо за римою, ритмікою, фонікою, додаємо у композицію нові художні засоби за потреби. Наприклад (мій переклад): “Тетяна у широкий двір Сама у сукні лиш виходить, На місяць дзеркальце наводить; Але в люстрі тремтить один Печальний місяць-паладин...” (Римміка строфи забезпечується тактовими повторами елементів (слів із наголошеними і ненаголошеними складами), які між собою узгоджені; Фоніка (музичний супровід емоційного малюнка): вісім разів повторюється звук (т), що передає всю загадкову атмосферу магічного обряду, символізує глибоку самотність героїні та її сум; додано новий Епітет: місяць-паладин, доблесний лицар, який цілком відданий своїй дамі) / “В широкий двір, повз частокіл Тетяна в сукні лиш виходить, На місяць дзеркало наводить; Але з небесних височин Одбився місяць лиш один...” (переклад О.Грязнова) Що сталося? Бідна Тетяна помилилася і
---	---

читаем мы в стихотворении Полонского. А Фет о том же месяце пишет, так сказать, совсем наоборот:

“Долго еще прогорит Вespera скромная лампа,
Но уже светит с небес девы изменчивый лик...”

Или:

“Медлительной царицей
луна двурога обходит небеса...”

Здесь “дева”, “царица” — опять-таки луна, то-есть тот же брат месяц. Это не мешает тому же Фету в других стихотворениях восклицать:

“О, это месяц-волшебник!”

и вообще явно не считается с родом существительных, обозначающих как-никак один тот же предмет. А обращали ли вы когда-нибудь внимание на такую совершенную бессмыслицу: если всерьез принимать наши грамматические “роды”, то получается, что “стул” чем-то мужественней “табуретки” и гибкий, нежный хмель больше похож на мужчину, чем та могучая береза, вокруг которой он обвился. Помните, в главе посвященной словарям, я обращал ваше внимание на то, что у А. С. Пушкина в разные времена его творчества “тополь” (“топол”) играет роль то влюбленного юноши, то нежной девушки. В одном случае “с тополom сплетается младая ива”, в другом — “хмель литовских берегов пленяется немецкой тополью”. Да и удивляться тут нечему: “слива” в наших глазах почему-то “она”, “персик” — он, а “яблоко” так и вообще “оно”, среднего, не существующего в жизни рода. Даже самое поверхностное размышление об этом приводит к мысли, что основания такого распределения не могут лежать ни в прямой природе вещей, ни в логике нашего внутреннего отношения к ним. Они, очевидно, таятся где-то во внутренних законах языка, в самой их глубине, и вскрыть их не так-то просто.

направила свое магичне **скло/скельце** (покращуємо стилістику, додаємо фразі милозвучності) замість одного світила на друге? Нічого подібного: місяць — це і є **луна/луна**... (уточнюємо, розширяємо структуру, даємо зрозуміти читачеві особливості граматичних категорій іменників у російській мові)

“Дозвольте, — вправі сказати кожен, хто вважає, що **людська** (видаляємо з тексту **повтори**) мова підкоряється правилам людської логіки, — як же так? Хіба це не абсурд? Один і той же/самий предмет, небесне тіло, іменується в/у російській мові двома різними **іменами/словами** (“іменами” - русизм, тавтологія, у реченні вже є спільнокореневе дієслово “іменується”)/ **і/ї** Це куди не йшло:

можливо, вони відображають різні, але однаково **присущі/притаманні** йому риси, як їх відображають слова “**тварина**” / “**тварини**” та “**пташина**” / “**птахи**”, “членистоногі” та “комахи” (в даному реченні узгоджуємо між собою категорії чисел іменників). Але що дивно: слова **то** ці різного роду/ — одне **—** чоловічого, друге **—** жіночого (**перевантажена конструкція**). Це **і** у меншій мірі/ **меншою мірою**, так же/само дивно, якщо б/якби у вас з'явився приятель, який претендував би на те, щоб його називали то Петром, то **Ганною/Ганнусею**! Втім, чи вже так це дивно? Можливо, **і** в інших мовах така ж картина? Ні: французькою місяць — “la lune” — жіночого роду, **і кінець/ і крапка***; німецькою місяць — чоловік, і тільки: “der Mond”.

Ми вже звикли до цієї дивини нашої мови **і/ї** просто не помічаємо її, **самим спокійним чином/спокійнісінько** зображуючи **в слові** місяць то у вигляді чоловіка, то у вигляді жінки (**покращуємо загальну стилістику**):

“І сказало сонце брату:

“Місяць, брат мій золотий!” —

читаємо **ми** у вірші Полонського. А Фет про той же / **самий** місяць пише, **так** **сказати, зовсім** / **геть** навпаки:

“Довго ще горітиме Вespera скромна лампа,

Але вже світить на небесах діви мінливий **л/ик...**”

В самом деле: если бы распределение различных предметов по грамматическим родам основывалось на качествах, присущих им самим, на их собственных и существенных свойствах, тогда в языках всех народов “мужской” и “женский”, “женский” и “средний” роды имели бы одинаковое распределение. А на деле — возьмите хотя бы то же “яблоко”.

Оно называется по-русски — “яблоко” (среднего рода); по-французки — “ля помм” (la pomme), (женского рода); по-немецки — “дер апфель” (der Apfel), (мужского рода); по-английски — “эплл” (apple), (рода нет). Не кажется ли вам, что величайшей бессмыслицей было бы спрашивать: а какого же рода настоящее яблоко, то, которое качается на ветке дерева, а не звучит в языке? Никакого рода у него нет и быть не может, и ничем оно в этом отношении не отличается от груши или граната. Ничему реальному в природе вещей наши грамматические роды явно не соответствуют. Но значит ли это, что они как бы “высосаны из пальца”, сочинены народами без всяких оснований и причин? Само собой разумеется, нет.

Удивительный спор

Как-то совершенно случайно мне пришлось присутствовать при весьма забавном и вместе с тем поучительном споре.

За обеденным столом небольшого кавказского ресторана сидели три уже не молодые женщины — русская, немка и армянка. Они спокойно ели борщ. Внезапно на пол со звоном упала большая суповая ложка.

— Ага! — проговорила русская женщина, вспомнив смешную старинную примету.

— Какая-то дама собралась к нам в гости. Ложка упала!

— Почему “дама”? — удивилась немка.

— Ложка — это “дер лёффель!” Ложка — мужского рода. Должен какой-нибудь мужчина прийти...

Русская возмутилась:

— Ну, вот еще! Это если бы ножик упал, тогда это значило бы мужчину. Ножик —

Або:

“Повільною царицею

л/Луна дворога обходить небеса...”

Тут “дівка”, “цариця” — знову ж таки л/луна, тобто той же / самий брат-місяць. Це не заважає тому ж Фету в інших вірш/шах вигукувати:

“О, це місяць-чарівник!”

І/І взагалі явно не рахуватися з родом / зважати на рід іменників, які, зрештою, означають як-не-як один і той же/самий предмет.

А звертали ви коли-небудь увагу на так/у безглуздя/дивину: якщо серйозно сприймати наші грами/атичні “роди”, то виходить, що “стілчик / стілець” чимось мужніший за “табуретку/у”! І/а гнучкий, ніжний хміль більше схожий на чоловіка, чим та могоча / могутня береза, навколо якої він обвився. Пам’ятаєте, у главі/ присвяченій словникам, я звертав вашу увагу на те, що у/в О. С. Пушкіна у/в (по голосній попереднього слова пишемо “в”) різні часи його творчості “тополь” (“топол”) грає роль то закоханого юнака, то ніжної дівчини!/? В одному випадку “з тополлом” сплітається молода верба”, а в другому / іншому — “хміль литовських берегів полониться німецькою тополею”. Та й дивуватися тут немає чому/нічого: “слива” у наших очах чомусь / для нас — вона, “персик” — він, а “яблуко” так і взагалі / воно, середнього, не існуючого в житті роду (покращуємо стилістику, робимо структуру більш легкою, а емоційне забарвлення першої фрази середнього тону).

Навіть найповерхневіші / найповерховіші роздуми про це / над цим приводять до думки / висновку, що основи такого розподілу не можуть лежати / ґрунтуватися ні / ані у прямій / на природі самих речей, ні / ані в / на логіці нашого відношення до них. Вони, очевидно, таяться / приховані десь у внутрішніх законах мови, у самій їх глибині / в її найглибших структурах, і розкрити їх не так то просто.

Насправді: якщо б / якби розподіл різних

мужского рода...

— Ха, ха, ха! — засмеялась немка. — Ножик мужского рода? Да ведь если ножик упадет, это ничего не значит. Он — “дас мессэр” — рода среднего. Армянка сидела молча и с недоумением смотрела то на ту, то на другую из спорящих. Наконец она наклонилась ко мне.

— Простите, — шепнула она, — но я ничего не понимаю... Я вижу, тут какая-то смешная примета. Но на чем она основана? Почему “ножик” может чем-то напоминать мужчине или ложке женщину? Мне это не понятно. И на самом деле, разъяснить ей, на чем основано это нелепое суеверие, было невозможно: в армянском языке (как и в английском) вообще не существует никаких родов: ни мужского, ни женского, ни среднего. Ни в Англии, ни в Армении, ни в Турции такая примета не могла даже и образоваться.

Это отсутствие “родовых различий” во многих языках мира еще раз подтверждает, что между ними и свойствами самих вещей нет ничего общего.

Однако, я не удивлюсь, если вы с трудом поймете, как же армяне или англичане обходятся без понятия рода. Слово “дом” у нас мужского рода, у французов — женского, а у англичан “house” (дом) — никакого (не “среднего”, а именно “никакого”).

Слово “птица” у нас рода женского, а у них — опять-таки “никакого”. Нам с этим трудно освоиться. Им же (так же как китайцам, узбекам, татарам и очень многим другим народам), наоборот, не понятны наши родовые различия. И, пожалуй, придется признать, что у них немало оснований для недоумения: вам никак не удастся объяснить ни англичанину, ни турку, ни китайцу, почему для нас, русских, “чёлн” мужчина, а “лодка” женщина, или почему у французов одно и то же понятие, одна вещь — день — может быть названа и словом мужского рода — “le jour”, (ле жур) и женского — “la journée” (ла журнэ)...

предметів на / за граматичні / ими роди / ами ґрунтувалося / базувався на якостях, які притаманні їм самим, на їх власних і суттєвих властивостях, тоді б у мовах всіх народів “чоловічий” и / і “жіночий”, “жіночий” і “середній” роди мали б однаковий розподіл. А на ділі — візьміть хоча б те ж “яблуко” / і

Воно називається

російською — “яблоко” (середнього роду); французькою — “ля помм” (la pomme), (жіночого роду); німецькою — “дер апфель” (der Apfel), (чоловічого роду); англійською — “эппл” (apple), (роду немає) (покрощуємо загальну стилістику).

Не здається вам, що величнійшою безглуздістю було б запитувати: а якого ж роду справжнє яблуко / — те, якого й дається / яке гойдається на гілці дерева, а не звучить у мові? Ніякого роду у нього не має / немає (в даному випадку “немає” — заперечне слово, а не дієслово третьої особи однини теперішнього часу, пишемо разом) і бути не може, і ні / чим воно у цьому відношенні не відрізняється від груші чи граната. Нічому реальному у природі речей наші граматичні роди явно не відповідають. Але чи значить / означає це, що вони, якби / так би мовити, “висмоктані з пальця”, складені народами без усіляких на те підстав та / причин? Само собою зрозуміло, що ні (покрощуємо структуру, стилістику).

Дивний спір / Дивна суперечка

Якось зовсім випадково мені довелося бути присутнім / опинитися за дуже забавному / в дуже кумедних, і разом з тим повчальному / але водночас повчальних обставинах під час спор / у. За обіднім столом у невеличкого / невеликому кавказького / му ресторан / і сиділи три вже не молоді жінки середнього віку — росіянка, німка / німкеня та армянка / вірменка. Вони спокійно їли борщ / Як / аж раптом на підлогу із дзвоном в / упала велика супова ложка.

— Ага! — проговорила російська жінка / росіянка, пригадав / згадавши смішну старовинну прикмету.

*Во французком языке есть выражение "croissant" (круасан) мужского рода, но оно означает "полумесяц", "лунный серп", то есть уже нечто иное.

— Якась дама збирається до нас у гості. Ложка впала!
— Чому "дама"? — здивувалася німка / німкеня. — Ложка — це "дер лёффель!" (додаємо пробіл) Ложка / Вона ж (слово "ложка" — небажаний повтор) — чоловічого роду. Повинен якийсь чоловік прийти...
Російська / росіянка обурилася:
— Ну, ось ще! Це якщо б / якби ніжик / ніж упав, тоді це значило би чоловіка (уточнюємо фразу). Ножики / Адже ніж — чоловічого роду...
— Ха, ха, ха! — засміялася німка / німкеня. — Ножики / ніж чоловічого роду? Так адже / Але ж якщо ніжик / він в / упаде, це нічого не значить. Він/Ніж — "дас мессер" (додаємо пробіл перед тире) — роду середнього (працюємо зі структурою, покращуємо стилістику).
Армянка / Вірменка сиділа мовчки / й із подивом дивилась то на ту / одну, то на іншу зі тих, хто сперечався / сперечальниць. Нарешті вона схилилася до мене.
— Вибачте, — прошепотіла вона, — але я нічого не розумію... Я бачу, що це якась / тут якась смішна прикмета. Але на чому вона основана / ґрунтується? Чому "ножики/ніж" може чимсь нагадувати / символізувати чоловіка, чи / а ложка — жінку? Мені це не зрозуміло / незрозуміло (прислівник пишеться разом, якщо немає протиставлення, уточнення).
І насправді, пояснити їй, на чому основано / ґрунтується цей безглуздий забобон, було неможливо: в амянській мові / вірменська мова (так як і в англійській / а) взагалі не існує ніяких / не має граматичних родів родів,и — ні жіночого, ні чоловічого, ні середнього. Не / і в Англії, не / і в Арменії / Вірменії, не / і у / в Турції така прикмета не могла навіть і утворитися / виникнути (покращуємо стилістику, додаємо плавності звучанню).
Ця відсутність "родових відмінностей" у багатьох мовах світу ще раз підтверджує, що між ними і властивостями самих речей немає нічого спільного.
Однак, я не здивуюся, якщо ви із важкістю зрозумієте / вам важко уявити, як же армяни / вірмени чи англійці обходяться без поняття роду. Слово "дім" у нас — чоловічого роду, у французів —

жіночого, а **у** / **в** англійців “house” (дім) — **ніякого** / **взагалі не має роду** (не “середнього”, а саме “ніякого”). Слово “птах” у нас **—** роду чоловічого, а **у** / **в** них **—** знову ж таки “ніякого”. Нам із цим важко **облаштуватися** / **змиритися**. Їм же (так само як китайцям, узбекам, таттарам і дуже багатьом іншим народам), навпаки не зрозумілі наші родові відмінності. І, мабуть, доведеться визнати, що **у** / **в** них немало підстав для здивування: вам ніяк не вдасться пояснити ні англійцю, ні турку, ні китайцю, чому для нас “човен” **—** чоловік, а “лодка” **—** жінка, або чому у французів одне і те ж / **саме** поняття, **одна річ** / **один** і той самий предмет — день — може **бути названа** / **позначатися** і словом чоловічого роду — “le jour” (ле жур), і жіночого — “la journée” (ла журне)... (працюємо зі структурою, покращуємо стилістику)

*У французькій мові є **вислів** / **слово** “croissant” (круасан) чоловічого роду, але **віно** означає “півмісяць”, “місячний серп”, тобто вже зовсім інше.

Редактура

Загадка граматичного роду

Пам'ятаєте в Пушкіна:

“Тетяна у широкий двір
Сама у сукні лиш виходить,
На місяць дзеркальце наводить;
Але в люстрі тремтить один
Печальний місяць-паладин...”

Що сталося? Бідна Тетяна помилилася і направила своє магічне **скельце не на те світило**? Нічого подібного: місяць — це і є **“луна”, щоправда, російською**... “Дозвольте, — вправі сказати кожен, хто вважає, що мова підкоряється правилам людської логіки, — як же так? Хіба це не абсурд? Один і той **самий** предмет, небесне тіло, іменується **у** російській мові двома різними **словами**. Це **ще можна пояснити**: можливо, вони відображають різні, але однаково **притаманні** йому риси, як їх відображають слова **“тварини”** та **“птахи”**, **“членистоногі”** та **“комахи”**. Але що дивно: **ці слова** різного роду — одне чоловічого, друге жіночого. Це **меншою мірою** так **само** дивно, **якби** у вас з'явився приятель, який претендував би на те, щоб його називали то Петром, то **Ганнусею**! Втім, чи **така це вже дивина**? Можливо, в інших мовах **ситуація подібна**? Ні: французькою місяць — “la lune” — жіночого роду, **і крапка***; німецькою місяць — чоловік, і тільки: “der Mond”.

Ми вже звикли до цієї дивини нашої мови **й** просто не помічаємо її, **спокійнісінько змальовуючи** місяць то **як** чоловіка, то **як** жінку:

“І сказало сонце брату:
“Місяць, брат мій золотий!” —

читаємо у вірші Полонського. А Фет про той **самий** місяць пише **геть** навпаки:

“Довго ще горітиме Веспера скромна лампа,
Але вже світить на небесах діви мінливий **лик**...”

Або:

“Повільною царицею
Луна дворога обходить небеса...”

Тут “діва”, “цариця” — знову ж таки “луна”, тобто той **самий** брат-місяць. Це не заважає тому ж Фету в інших віршах вигукнути:

“О, це місяць-чарівник!”

І взагалі, явно не **зважати на рід** іменників, які, **зрештою, позначають один і той самий предмет**.

А **чи** звертали ви коли-небудь увагу на **таку дивину**: якщо серйозно сприймати наші граматичні “роди”, то виходить, що **“стілець”** чимось мужніший **за** “табуретку”, а гнучкий, ніжний хміль більше схожий на чоловіка, **ніж могутня** береза, навколо якої він обвився. Пам'ятаєте, у главі, присвяченій словникам, я звертав вашу увагу на те, що в О. С. Пушкіна в різні **періоди** творчості “тополь” (“топол”) **постає** то **закоханим юнаком**, то **ніжною дівчиною**. В одному випадку “з “тополом” сплітається молода верба”, а в

іншому — “хміль литовських берегів полониться німецькою тополею”. Та й дивуватися тут нічого: “слива” для нас — вона, “персик” — він, а “яблуко” взагалі воно, середнього, якого в природі просто не існує.

Навіть найповерховіші роздуми над цим приводять до висновку, що основи такого розподілу не можуть ґрунтуватися ані на природі самих речей, ані на логіці нашого ставлення до них. Очевидно, вони приховані у внутрішніх законах мови, в її найглибших структурах, і розкрити їх не так просто.

Справді: якби розподіл різних предметів за граматичними родами базувався на їхніх власних, суттєвих якостях, то в усіх мовах світу “чоловічий”, “жіночий” і “середній” роди були б однаково розподілені. Але насправді все зовсім не так. Візьмімо хоча б слово “яблуко”: російською — “яблоко” (середній рід); французькою — “ля помм” (la pomme), (жіночий рід); німецькою — “дер апфель” (der Apfel), (чоловічий рід); англійською — “эппл” (apple), (роду немає).

Чи не здається вам, що ще більшою безглуздістю було б запитувати: якого ж роду справжнє яблуко — те, що гойдається на гілці дерева, а не звучить у мові? У нього немає і не може бути жодного роду, і в цьому воно нічим не відрізняється від груші чи граната. Нічому реальному у природі речей наші граматичні роди явно не відповідають. Але чи означає це, що вони, так би мовити, “висмоктані з пальця”, складені народами без жодних підстав і причин? Звісно ж, ні.

Дивна суперечка

Якось цілком випадково мені довелося опинитися в дуже кумедних, але водночас повчальних обставинах під час спору.

За обіднім столом у невеликому кавказькому ресторані сиділи три жінки середнього віку — росіянка, німкеня та вірменка. Вони спокійно їли борщ, аж раптом на підлогу з дзвоном упала велика супова ложка.

— Ага! — вигукнула росіянка, згадавши кумедну старовинну прикмету. — Якась дама збирається до нас у гості. Ложка впала!

— Чому “дама”? — здивувалася німкеня. — Ложка — це “дер лёффель!” Вона ж чоловічого роду. Тож, мабуть, прийде якийсь чоловік...

Росіянка обурилася:

— Ну, ось ще! Це якби ніж упав, тоді б це означало, що прийде чоловік. Адже ніж — чоловічого роду...

— Ха, ха, ха! — засміялася німкеня. — Ніж — чоловічого роду? Але ж якщо ніж упаде, це нічого не означає. Він — “дас мессэр”, тобто середнього роду.

Вірменка сиділа мовчки й із подивом дивилась то на одну, то на іншу зі сперечальниць. Нарешті вона схилилася до мене.

— Вибачте, — прошепотіла вона, — але я нічого не розумію... Я бачу, що це якась кумедна прикмета. Але на чому вона ґрунтується? Чому ніж має символізувати чоловіка, а ложка — жінку? Це мені незрозуміло.

І справді, пояснити їй, на чому ґрунтується цей безглуздий забобон, було неможливо: вірменська мова (як і англійська) взагалі не має граматичних родів — ні жіночого, ні чоловічого, ні середнього. Ні в Англії, ні в Вірменії, ні в Турції така прикмета навіть не могла виникнути.

Ця відсутність “родових відмінностей” у багатьох мовах світу ще раз підтверджує, що між ними і властивостями самих речей немає нічого спільного.

Однак, я не здивуюся, якщо вам важко уявити, як же вірмени чи англійці обходяться без поняття роду. У нас слово “дім” — чоловічого роду, у французів — жіночого, а у англійців “house” (дім) — взагалі не має роду (не “середнього”, а саме “ніякого”).

Слово “птах” — у нас чоловічого роду, а в них знову ж таки “ніякого”. Нам із цим важко змиритися. Їм же (так само як китайцям, узбекам, татарам і багатьом іншим народам), не зрозумілі наші родові відмінності. І, мабуть, доведеться визнати, що у них є всі підстави для здивування: вам ніяк не вдасться пояснити ні англійцю, ні турку, ні

китайцю, чому для нас “човен” — чоловік, а “лодка” — жінка, або чому у французів одне і те ж поняття, один і той самий предмет — день — може позначатися як словом чоловічого роду — “le jour”, (ле жур), так і словом жіночого роду — “la journée” (ла журне)...

*У французькій мові є слово “croissant” (круасан) чоловічого роду, але віно означає “півмісяць”, “місячний серп”, тобто вже зовсім інше.